

UNIDADE 12. TENSÍONS INTERNACIONAIS E SEGUNDA GUERRA MUNDIAL. a ORGANIZACIÓN DA PAZ. AS VITIMAS DAS DITADURAS E DA GUERRA; O HOLOCAUSTO

1. A Segunda Guerra Mundial.

1.1 Antecedentes

A liña de continuidade entre as dúas guerras mundiais é evidente. A maioría dos problemas que levaron á Segunda Guerra Mundial eran conflitos non resoltos na Primeira Guerra ou que tiñan a súa orixe nela.

Entre 1920 e 1929, todas as cuestións que quedaran mal resoltas nos tratados de paz cos que se puxera fin á Primeira Guerra Mundial (especialmente o Tratado de Versalles) conduciron a unha política de feitos consumados no caso de ter a suficiente forza para pasar por encima dos acordos internacionais.

As **cuestións mal resoltas** eran: a humillación de Alemaña, a crise económica dos anos trinta e o ascenso ao poder do nazismo.

No Tratado de Versalles presentouse o problema da compensación que Alemaña debía pagar aos vencedores. O Reino Unido obtivo a maior parte das colonias alemás en África e Oceanía (aínda que algunhas foron a parar a Xapón e a Australia). Pola súa banda, Francia, en cuxo chan desenvolvéronse a maioría dos combates da fronte occidental, recibiu o pago dunha gran indemnización e a recuperación de Alsacia e Lorena.

Ademais estaba o nacemento da Rusia soviética que provocou medos á súa expansión por parte das potencias occidentais. Con todo, Rusia perdera enormes territorios por retirarse prematuramente da guerra. Estonia, Letonia, Lituania e Polonia rexurdiron no mapa a partir dunha mestura de territorios rusos e alemáns tras o Tratado de Versalles.

En Europa Central, novos estados apareceron tras o desmembramento do Imperio Austrohúngaro: Austria, Hungría, Checoslovaquia e Iugoslavia, que ademais tivo que ceder territorios á nova Polonia, a Romanía e a Italia.

En Alemaña, a visión popular do Tratado de Versalles era moi negativa: baixo a súa cobertura legal había desmembrado o país, a economía alemá víase sometida a pagos e servidumes aos Aliados considerados abusivos, e o estado carecía de forzas de defensa fronte a ameazas externas, sobre todo por parte da URSS.

A desmobilización forzosa do exército ata a forza máxima de 100.000 homes permitida polo tratado (un tamaño case testemuñal respecto ao anterior) deixou na rúa a unha cantidade enorme de militares de carreira que se viron obrigados a atopar un novo medio de subsistencia nun país vencido, cunha economía en pleno declive e tensión social. Todo iso favoreceu a creación e organización dos *Freikorps*, así como outros grupos paramilitares.

As democracias, debilitadas pola crise económica debatíanse entre dúas ameazas: o fascismo e o bolxevismo, polo que a súa política exterior foi de deixar facer aos fascistas.

Cando estalou a **crise económica de 1929** a situación internacional radicalizouse. En 1933 fracasou unha Conferencia Internacional e cada Estado decidiu saír individualmente da crise; rompeuse a solidariedade internacional e fortalecéronse os nacionalismos nos países autoritarios, especialmente en Alemaña, Italia e Xapón,

que estaban nunha situación económica deficitaria e tiñan menos acceso ás materias primas e aos mercados que as potencias coloniais. Ao asociarse os problemas económicos co espírito de desquite e as ansias expansionistas destes países, crébase a seguridade colectiva e a guerra abriuse paso.

O Partido nazi liderado por Hitler difundiu o seu ideario: a remilitarización era imprescindible para librarse do xugo opresor das antigas potencias aliadas; a inestabilidade do país era ocasionada por movementos sociais de base estranxeira (*comunistas*) ou grupos de presión non alemáns (*xudeus*), culpables ademais de apuñalar por detrás á Gran Alemaña en 1918; ademais, Alemaña ten dereito a recuperar os territorios que foron seus, así como asegurarse o necesario espazo vital para asegurar o seu crecemento e prosperidade. Todas estas ideas quedaron condensadas no *Mein Kampf* (*A miña loita*), o libro no que sintetizou o seu ideario político.

A Sociedade de Nacións, nacida ao final da Primeira Guerra Mundial mostrou unha manifesta incapacidade para asegurar un sistema de seguridade colectiva.

1.2. Colaboración entre fascismos

Alemaña abandonou en 1933 á Sociedade de Nacións como mostra do seu rexeitamento da orde internacional. Dous anos mais tarde lle seguiría Italia, tras ser condenada pola invasión de Abisinia, unha aventura colonial que poñía en perigo as comunicacións nas colonias inglesas de África.

A aproximación entre Alemaña e **Italia** viuse reforzada pola guerra civil española, na que ambos países se posicionaron apoiando aos militares golpistas. España foi o lugar de probas dos novos materiais bélicos alemáns (Bombardeo de Guernica).

Tamén evidenciou a debilidade das democracias, Francia e Inglaterra propugnaron a política de non intervención no conflito español, dando lugar a unha falsa neutralidade que deixa ver a actitude temerosa de Europa fronte ao expansionismo nazi.

Na década dos 30 a posición política dos militares en **Xapón** era cada vez máis dominante. O poder político estaba controlado polos grupos de presión dentro do exército e a armada, ata o punto de que ocorreron varios golpes de estado e atentados por parte de cadetes e oficiais mozos do Exército e a Mariña contra ministros e altos cargos que estorbaban os intereses das camarillas militares.

Xapón abandona a Sociedade de Nacións despois de invadir Manchuria, poñendo como desculpa as críticas internacionais a esta acción.

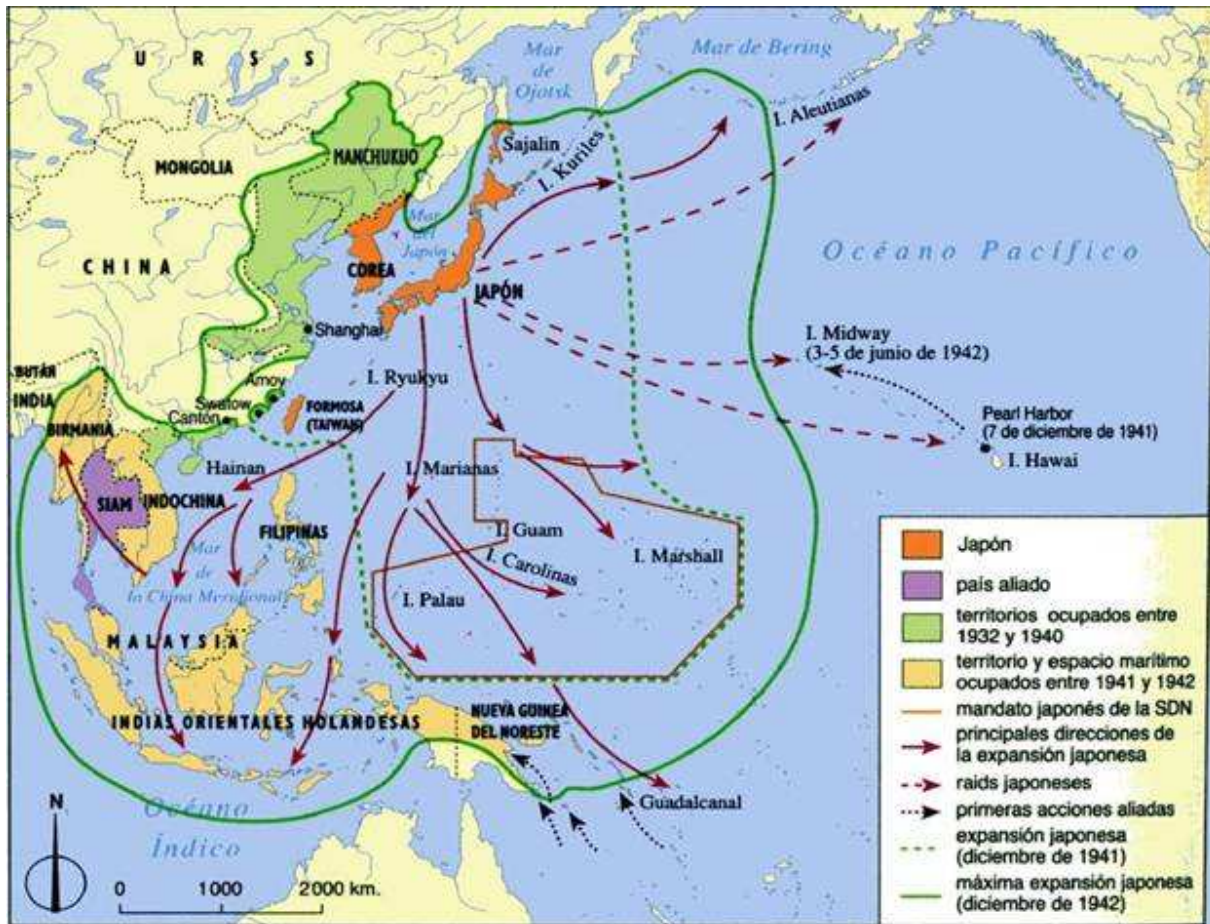
1.3. A guerra en Asia. Imperialismo xaponés

Xapón, un conxunto de illas con gran cantidade de poboación pero falta de recursos naturais, entrou no século XX co firme propósito de imitar o sistema económico das potencias occidentais, incluíndo o colonialismo, como forma de manter o seu propio desenvolvemento, e volveu os seus ollos cara ao continente asiático.

Viviou un proceso de modernización acelerado a partir da era Meiji que fixo que pasara de ser un país feudal de economía agraria a converterse nunca potencia industrial en apenas 60 anos.

A exclusión dos principais mercados, o sentido da discriminación da raza branca e o propio nacionalismo alimentaron o imperialismo xaponés. A **expansión de Xapón** en

Manchuria e o norte de China iniciouse en 1931 e estaba pensada para controlar a China e eliminar a influencia británica, norteamericana e soviética da rexión.

A invasión de Manchuria foi considerada como “*espacio vital*” xaponés e significou a formación dun novo estado satélite, Manchukuo en 1932. Esta acción foi condenada pola Sociedade de Nacións pero de efectos teóricos.

En 1936 Xapón asinou con Alemaña o **Pacto Antikomintern** (1936) ao que se adheriu Italia ao ano seguinte, e un ano despois a España franquista. En 1937 as forzas políticas e militares xaponesas decidiron realizar a súa expansión en Extremo Oriente pola forza, ocupando as rexións máis produtivas de China. Estaban convencidos de que a explotación dos novos territorios aliviaría as tensións económicas resultantes, tanto da expansión demográfica como dos enormes gastos militares. En 1941, ocuparon as colonias francesas de Indochina. Os **Estados Unidos** responderon case cun ultimato: os xaponeses tiñan que retirarse de Indochina, programar o abandono de China e renunciar ao pacto do Eixo.

Ataque xaponés a Pearl Harbor. 1941

Coa neutralidade soviética asegurada grazas á invasión alemá da Unión Soviética, o goberno nipón optou por pór fóra de combate ás forzas norteamericanas do Pacífico e ocupar os territorios das potencias coloniais europeas para proveerse de materias primas. Trataron de forzar a capitulación do sueste asiático en catro meses e crear en dous anos unha «*Esfera de co-prosperidade na Gran Asia Oriental*». Comezaron co ataque por sorpresa contra a flota estadounidense fondeada en Pearl Harbor (Hawai) en decembro de 1941. A continuación, as forzas xaponesas avanzaron rapidamente polo sueste asiático e o Pacífico e, en seis meses, o territorio baixo o seu control estendíase desde o golfo de Bengala ás illas Kuriles, pasando por Malaisia, Xava, Nova Guinea, as illas Salomón e as Filipinas.

En Pearl Harbor a maior parte da flota norteamericana do Pacífico quedou destruída. Os Estados Unidos non estaban preparados para a guerra, pero a capacidade industrial do país fixo pronto posible frear o expansionismo xaponés convertendo a Norteamérica no «*arsenal da democracia*», e loitar decididamente á beira dos aliados europeos no norte de África e Europa.

2. Desenvolvemento da guerra

2.1. inicio da guerra en Europa.

En marzo de 1939, Hitler propuxo que Danzig (capital dun pequeno estado situado ao lado de Prusia oriental que lle daba saída ao mar a Polonia, e administrado pola

Expansión de Alemaña de 1935 a 1939

Sociedade de Nacións) fose incorporada a Alemaña e que un corredor alemán leste-oeste enlazase Pomerania con Prusia Oriental, pero o goberno de Varsovia negouse. No mes de agosto Molotov e Ribbentrop, ministros de Alemaña e da URSS, asinaron en Moscova o pacto de non agresión xermano-soviético, que permitía obviar o conflito entre

ambas potencias inimigas, ao que se achegou un protocolo secreto no que se definían zonas de influencia. E o 1 de setembro de 1939 as tropas alemás atravesaron a fronteira polaca. Ante esta agresión o Reino Unido e Francia declararon a guerra a Alemaña.

As operacións militares foron rapidísimas (**blitzkrieg**, «guerra lóstrego»), novo tipo de ofensiva baseada na rapidez dos movementos das divisións acoirazadas (*panzer*) combinadas coa acción da aviación. Stalin, pola súa banda ordenou aos exércitos soviéticos que invadisen as provincias orientais de Polonia. Hitler decidiu anexionar non só as provincias que formaran parte de Alemaña en 1914 senón tamén toda a rexión occidental. O resto de Polonia pasa a formar parte dun Goberno xeral, baixo administración alemá.

As autoridades alemás someteron á poboación a unha xermanización intensiva; as cidades cambiaron de nome e instaláron alí alemáns. De seguido os xudeus polacos foron expulsados dos territorios anexionados e agrupados en guetos. Tamén procederon á aniquilación das clases dirixentes polacas (asasinato de 50.000 persoas: clero, aristocracia, dirixentes políticos, profesores, profesionais liberais, etc.).

Stalin tamén contribuíu a esnaquizar aos polacos, deportando a un millón e medio a Siberia e a Kazaxistán e, na primavera de 1940 mandou executar a 21.587 prisioneiros polacos en Katyn, entre os que había máis de 4.000 oficiais do exército.

O **protocolo secreto anexo ao pacto xermano-soviético** prevía que Finlandia, os países bálticos e Besarabia acabaran baixo dominio soviético. A anexión de territorios fronteirizos finlandeses conseguíuna a Unión Soviética mediante unha guerra (inverno de 1939 a 1940). Os países bálticos –Estonia, Letonia e Lituania–, Besarabia e Bucovina do Norte, foron incorporados contra a súa vontade á Unión Soviética en 1940.

«A posición económica de Alemaña esbozada moi brevemente a grandes trazos, é como segue:

1.- Estamos superpoboados e non podemos alimentarnos cos nosos propios medios...

4.- No que fai ao subministro de alimentos, este non pode ser satisfeito dende o interior da economía alemana (...) De xeito similar somos incapaces, na actualidade, de producir sistematicamente certas materias primas.

6.- A solución final reside nunha extensión do «Lebensraum» (*espazo vital*), ou sexa das materias primas e bases alimenticias, respectivamente do noso pobo. Esta é a tarefa do mando político para resolver, á larga, este problema.

Polo tanto, establezo o seguinte programa para a solución final á nosa crecente necesidade de sobrevivir:

- Como no caso do rearme ou mobilización militar e política, respectivamente, da nosa nación, tamén debe facerse así no económico, coa mesma rapidez e resolución...(...) débese levar a Alemaña, política e economicamente, a un estado de autosuficiencia. (...)

Resumindo brevemente: considero necesario que de hoxe en adiante cheguemos, cunha vontade de ferro, a ser independentes das subministracións exteriores e academos unha autosuficiencia do 100% das nosas máis importantes materias primas. Tamén deste xeito aforraremos as divisas estranxeiras necesarias en tempos de paz para a importación das nosas subministracións alimenticias...Polo tanto, establezo os seguintes obxectivos:

I.- O exército alemán debe estar preparado para loitar no prazo de 4 anos.

II.- En 4 anos, a economía alemana debe estar en condicións de soste unha guerra».

A.HITLER: **Memorándum secreto redactado en Agosto de 1936.**

2.2. Mundialización da guerra

A segunda guerra mundial orixinouse a partir de **tres conflitos** que se fusionaron a partir de 1941: o afán de Hitler por expandirse por Europa e posiblemente por dominar o mundo; a loita de Xapón contra China e, finalmente, o conflito entre as ambicións xaponesas e os intereses de Estados Unidos no Pacífico. Pero non foi ata setembro de 1939 cando a guerra se fixo mundial.

Os **bloques enfrontados** son os configurados desde o final da primeira guerra mundial: Por unha banda, Francia e o Reino Unido son as pezas principais do bloque aliado, ao cal sumáronse en 1941 a Unión Soviética e Estados Unidos. Doutra banda, Alemaña e os países da Europa oriental que estaban baixo a súa influencia, Romanía, Bulgaria e Hungría. En 1940 Italia entrou na guerra e en 1941, Xapón, converténdose así en mundial.

Mapa da Segunda Guerra Mundial. 1939-1945

A columna Leclerc partiu cara a fronte, e durante os vintetrés días que para Miralles durou a campaña de Francia non deixou de pelexar un instante (...). Porque a de Leclerc era naquel momento unha unidade moi especial: non só era a única división francesa que loitaba en solo francés (aínda que estivera chea de africanos e de veteranos españois da Guerra Civil; proclamábanos os nomes dos seus tanques: Guadalajara, Zaragoza, Belchite) senón tamén porque era unha división de voluntarios (...). A columna Leclerc foi o primeiro continxente aliado que entrou en París (...)

CERCAS, J.: *Soldados de Salamina*, 2001

2.3. Unha guerra de novo tipo: a guerra total

Na segunda guerra mundial coexistiron dúas guerras: unha en **Europa**, que se estende a Oriente Medio, a África e ao Atlántico, e outra en **Asia e no Pacífico**. Ambas tomaron unha amplitude sen precedentes pola extensión dos escenarios, pero tamén pola variedade de loitas e polas masas humanas e recursos materiais que se utilizaron. A mobilización económica é a necesaria prolongación da mobilización militar. En Estados Unidos cincuenta millóns de homes e mulleres traballaron para equipar a dez millóns de soldados.

A segunda guerra mundial foi unha **guerra planificada**: a ciencia, a técnica e a economía puxéronse ao servizo da guerra dun xeito coordinado. Alemaña e Xapón subordinaron os seus recursos á creación dunha estrutura económica para a guerra que se combinou cunha nova estratexia militar ofensiva: a *blitzkrieg* (guerra lóstrego), baseada na utilización do carro de combate como instrumento autónomo, que avanza baixo o teito protector da aviación. Pero tamén se desenvolveu como unha xigantesca improvisación. Nin os lugares en que se libraron as batallas decisivas, nin as armas que permitiron gañalas foron previstos ou imaxinados: Stalingrado, Normandía, Guadalcanal, Okinawa, Hiroshima, o radar, os sistemas dirixidos, os avións de reacción, os mísiles ou a bomba atómica.

Á motivación patriótica dos combatentes, común a ambas as guerras mundiais, súmanse na segunda unha serie de compoñentes ideolóxicos que moi pronto transforman a guerra en algo máis que o simple enfrontamento entre potencias. Os países do Eixo eran portadores dunha **ideoloxía** que pretendían impor aos vencidos; o nacionalsocialismo rexeitaba e condenaba todo o que lle era estraño e, a medida que se descobre a amplitude sen precedentes da acción xenocida alemá, a guerra contra o Eixo converteuse nunha guerra xusta, que reuniu no mesmo campo ás democracias liberais e á Unión Soviética, ata entón profundamente hostís. Non se

Partisáns e partisanas italianas. 1944

loitou só pola liberación dos países oprimidos, senón tamén en defensa da liberdade e a democracia. A II guerra mundial presentou outras dúas novidades. Unha é o desenvolvemento, nos países conquistados polas tropas do Eixo, dunha **guerra á sombra**, na maioría dos casos paralela á dos xigantescos exércitos de tipo clásico: é a **acción da resistencia**. A outra novidade derivou do feito

de que, cando se evoca a primeira guerra mundial, xorden nomes de xenerais; en cambio, na segunda, aínda que aparece unha xeración de grandes xefes militares

(Eisenhower, MacArthur, Montgomery, Rommel, Yamamoto, Zhukov), a dirección da guerra salvo en Xapón incumbe a **civís**, a xefes de Estado ou a xefes de goberno: Hitler, Mussolini, Churchill, Roosevelt, Stalin, responsables últimos dunha guerra na que desapareceu a retagarda: foi a primeira guerra total da historia.

O conflito afectou directamente á poboación civil, que non só se converteu en obxectivo bélico de primeira orde, senón que tivo que se organizar en función das necesidades da guerra. Os **bombardeos de cidades** buscaban sementar o terror e desmoralizar á poboación para acabar coa súa capacidade de resistencia.

A **organización da produción** deu un enorme cambio para adaptarse ás necesidades bélicas e precisábase aumentar a man de obra nos países en conflito. No caso de Gran Bretaña, Estados Unidos e Xapón significou a mobilización masiva das mulleres e a súa incorporación ao traballo, mentres que Alemaña recorreu á explotación de traballadores estranxeiros.

En Francia **as mulleres** no período entre 1940- 46 tiñan estabilidade no sector das obreiras parisienses da metalurxia e da construción eléctrica. E as que non teñen emprego nas fábricas atópano no aumento dos empregos públicos, mal pagados e que os homes desprezaban. Ex: 1944 mais de 25.000 prazas titulares de Correos, Telégrafos e Teléfonos son cubertas por mulleres ao igual que o ferrocarril.

2.4. As vitorias militares de Hitler: 1939-1942

Na **primeira etapa da guerra** ata finais de 1942, toda a iniciativa correspondeu aos exércitos alemáns. Logo de arrasar Polonia en tres semanas coa axuda da Unión Soviética, en abril de 1940 os alemáns ocuparon Dinamarca e Noruega, o que lles proporcionou bases navais seguras e garantiulles o subministro do ferro sueco, vital para a industria alemá. A continuación iniciaron a campaña de Occidente coa ocupación dos Países Baixos e Bélxica. Ante a dificultade de avanzar pola costa da canle da Mancha, pola resistencia francesa e das tropas británicas desembarcadas, o alto mando alemán optou por atacar a Francia a través de Bélxica sorprendendo ao exército francés. O groso do exército anglo-francés foi rodeado e debeu realizar unha evacuación forzosa en Dunkerque. A famosa liña defensiva Maginot non serviu para nada. París foi ocupado e os franceses solicitaron o armisticio. Alsacia e Lorena foron reincorporadas a Alemaña, a costa atlántica e o norte foron ocupados polos alemáns e no centro e sur instalouse o réxime colaboracionista do mariscal Petain en Vichy. Mussolini, seguro do éxito alemán, decidiu entrar na guerra. As conquistas alemás non reportaron a Hitler a paz que buscaba co Reino Unido. Entón ordenou preparar a invasión de Gran Bretaña, pero a derrota da súa ofensiva aérea na «batalla de Inglaterra» obrigoulle a pospor unha invasión que xa non puido levar a cabo. No canto diso decidiu atacar á Unión Soviética. A **operación Barbarrubia** estaba preparada desde 1940, pero se atrasou debido á necesidade de asegurar a retagarda en Europa oriental e os Balcáns (firma de pactos entre Alemaña, Hungría, Romanía, Eslovaquia, Bulgaria e Iugoslavia, e ocupación de Serbia e Grecia). A invasión de Rusia iniciouse en xuño de 1941. O ataque alemán contra a Unión Soviética foi seguido de catorce meses de vitorias alemás interrompidas tan só pola ofensiva soviética de decembro de 1941 que rexeitou de Moscova aos invasores, e pola ofensiva británica no norte de África. En novembro de 1942 a guerra cambiou de signo, e coa vitoria británica do Alamein (África), os desembarcos anglo-norteamericanos no norte de África e a vitoria soviética en Stalingrado, iniciouse unha nova fase da guerra.

2.5. A derrota dos estados totalitarios

A partir de 1942 o desenvolvemento da guerra comezou a cambiar. Os adversarios do Eixo empezaron a obter éxitos, as fronte multiplicáronse e impúxose a certidume de que a vitoria sería para quen fabricase a maior cantidade de armas e descubriuse a tempo novas armas decisivas.

Inglaterra e os Estados Unidos mantiñan unha íntima colaboración desde antes da guerra, mentres que a Unión Soviética incorporouse á coalición tras ser atacada, despois colaborar durante 22 meses coa Alemaña nazi. A pesar diso acabaron sumando os seus potenciais humanos, económicos e militares, superando así en moito aos das tres potencias do Eixo.

Mapa da vitoria aliada. 1943- 1945

A partir de 1944 as tropas aliadas lanzaron as súas ofensivas. Desde o Leste, o Exército vermello liberou á Unión Soviética e aos países da Europa oriental. Paralelamente, os británicos liberaron Grecia. No Mediterráneo occidental o avance aliado realizouse con moitas dificultades a través da península Italiana. A acción decisiva para a liberación de Europa occidental foi a apertura da «segunda fronte» co desembarco anglo-norteamericano de Normandía (6 de xuño de 1944), que estableceu a cabeza de ponte necesaria para romper a fronte alemá, liberar Francia e avanzar cara a Alemaña.

En Oriente, a finais de 1942, os aliados tomaron a iniciativa. Logo da batalla de Guadalcanal (1943), as forzas do Pacífico avanzaron saltando de illa en illa ata as Marianas, Guam, e de aí ao territorio xaponés de Iwo Jima e Okinawa. Ao mesmo tempo tropas británicas e indias detiveron o avance xaponés a través de Birmania e comezaron a liberación do sueste asiático. En China as contraofensivas das tropas nacionalistas e sobre todo da guerrilla comunista foron efectivas desde a primavera de 1945.

O final da guerra chegou primeiramente a Europa. **Berlín** caeu en mans do exército soviético o 2 de maio de 1945, pouco despois do suicidio de Hitler. Aos poucos días, o 7 e 8 do mesmo mes, Alemaña asinou a súa capitulación sen condicións. A guerra continuou en Asia e o Pacífico. Para forzar unha rendición rápida o presidente de Estados Unidos, Harry Truman, deu a orde de lanzar dúas bombas atómicas: a primeira destruíu Hiroshima o 6 de agosto de 1945, a segunda Nagasaki tres días despois. A capitulación de Xapón asinouuse o 2 de setembro de 1945.

Berlín 1945

A bomba atómica

“No momento en que o tempo ofrezca boa visibilidade para o bombardeo, a partir do 3 de agosto de 1945, o Grupo Independente 509, da 20 Flota Aérea, lanzará a súa primeira bomba especial (...). Teñen preparados varios aparatos adicionais como escolta do bombardeiro, para que os oficiais e científicos poidan observar a explosión e os seus efectos (...).

Resérvese toda información sobre o emprego desta nova arma no Xapón para a Presidencia dos Estados Unidos e o Departamento de Defensa. Prohíbese divulgar información ningunha sen autorización do Mando Superior. Todo comunicado de prensa será enviado ao Departamento de Defensa para a súa censura”.

Comunicación enviada polo Xefe do Estado Maior ao Comandante en Xefe da aviación estratéxica estadounidense o 24 de xullo de 1945.

3. As vítimas das ditaduras e da guerra

3.1. Ocupación nazi e movementos de resistencia

Durante os anos da expansión da Alemaña nacionalsocialista, a Europa ocupada estivo subordinada ao interese alemán. Aproveitando o medo ao comunismo dos grupos conservadores europeos, os alemáns utilizaron como coartada a cruzada contra o bolxevismo. Na realidade, a expansión nazi traducíuse nunha subordinación económica a Alemaña que resolveu á vez o esforzo bélico e o *espazo vital* do pobo alemán. Ben a través da administración directa do exército, ben a través da constitución de gobernos colaboracionistas, toda a **Europa** ocupada foi

Asesinatos nazis de poboación retida.

economicamente **explotada** en materias primas, produtos alimentarios e industriais e man de obra. Millóns de traballadores de toda Europa foron trasladados forzosamente a Alemaña. O goberno nazi foi esencialmente **represivo**, tanto no ámbito político como no racial, proliferando os campos de concentración e exterminio en toda Europa.

Fronte ao colaboracionismo de gobernos monicreques

(Francia, Noruega) e á ocupación alemá pronto xurdiron movementos de resistencia especialmente activos nos Balcáns (Iugoslavia, Albania, Grecia) pero presentes en case todos os territorios ocupados: URSS, Francia, Dinamarca, Noruega, Italia...

Neles participaron comunistas, socialistas e cristiáns progresistas, e tiñan como obxectivo fundamental entorpecer a loxística militar da ocupación. Os nazis a combateron por todos os medios, mesmo co aniquilamento masivo da poboación nas zonas onde xurdiran núcleos armados de resistencia.

3.2. Os campos de concentración nazis

Os primeiros campos creáronse en Alemaña en 1933, destinados a eliminar a toda a oposición política. Despois do incendio do Reichstag (febreiro de 1933) decretouse a «detención por

Campo de concentración de Auschwitz. 1945

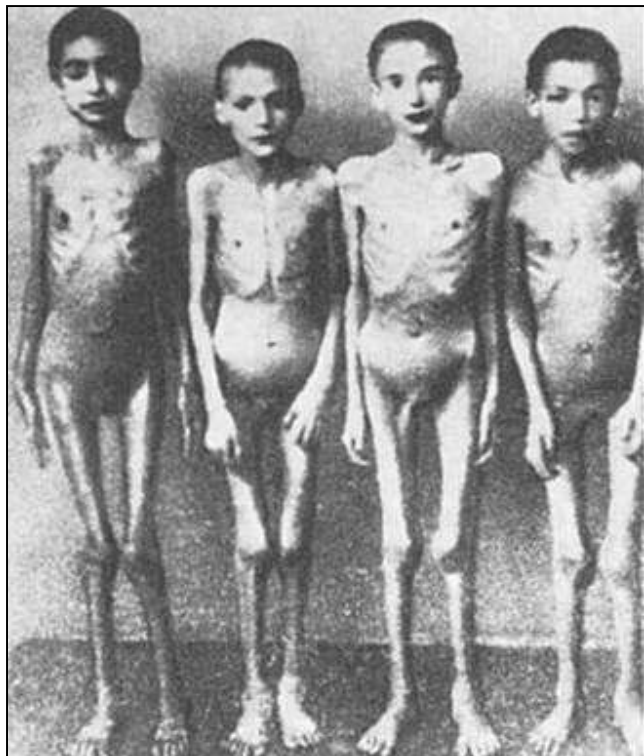
motivos de seguridade» sen control xudicial de entre 40.000 e 50.000 opositores en ao redor de setenta campos. Os campos evolucionaron desde a represión política ao control de toda a sociedade.

Os **campos** establécense despois nas rexións anexionadas e nos territorios conquistados. Os campos máis importantes tiñan baixo a súa dependencia numerosos sub-campos (algúns máis de 2.000) e a eles hai que sumar os campos de traballos forzados, os campos de exterminio, os centros de eutanasia, os campos de represalias para prisioneiros de guerra e todas as prisións do Reich.

Os xudeus o grupo máis numeroso pero, a partir de 1939 tamén foi o destino de milleiros de polacos, checos, rusos, ucraínos, franceses ou republicanos españois. Os asasinatos realizáronse por medio do exterminio masivo, execución, escaseza, epidemia, esgotamento, malos tratos e experimentación médica. O aniquilamento foi a regra, a supervivencia a excepción. Entre 1933 e 1945 contabilizáronse máis de 1.100.000 internados mortos nos campos (sen ter en conta aos xudeus asasinados no momento da selección de entrada e xa que logo non inscritos nos rexistros).

3.3. O Holocausto

O xenocidio nazi estivo principalmente dirixido contra os **xudeus e os xitanos**. Primeiro en Alemaña e despois nos territorios que caeron baixo o seu dominio. Despois da ocupación de Polonia os xudeus empezaron a ser concentrados en guetos. Estas actuacións foron o inicio do que os nazis chamaron a «**solución final**», que se puxo en marcha coa invasión da Unión Soviética (xuño de 1941). Entón empezou o exterminio masivo, que se realizou en dous grandes conxuntos de operacións: as masacres en masa e os gaseamentos. Unidades de SS e de policía avanzaban detrás da Wehrmacht coa misión de matar aos comisarios políticos e a toda a poboación xudía. Calcúlase que polo menos 1,3 millóns de xudeus foron vítimas

Nenos e nenas do campo de Auschwitz

das operacións móbiles de exterminio entre 1941 e 1943. En Serbia tamén se realizaron accións deste tipo.

A segunda operación consistiu en transportar aos xudeus de Europa central, occidental e sur-oriental aos campos provistos de instalacións de gaseamento, os campos de exterminio. Instalaron seis campos deste tipo en Polonia. De toda Europa converxeron miles de trens cara a eles. De decembro de 1941 a outubro de 1944, preto de tres millóns de xudeus foron asasinados nas cámaras de gas.

Non todos os xudeus se deixaron levar docilmente á morte. Nos campos de exterminio estalaron revoltas, ás veces seguidas de evasións. Un pouco por todas

partes foron numerosos os xudeus que se enrolaron na Resistencia. Outros resistiron nos guetos, como en Varsovia (primavera de 1943). Algúns puideron contar coa axuda dos seus concidadáns non xudeus que, expondo a súa vida, axudáronlles a esconderse e a sobrevivir. Pero soamente tres países salvaron ás súas comunidades xudías: Dinamarca, onde a resistencia civil conseguiu pasar clandestinamente á maior parte da súa poboación xudía (preto de 7 000 persoas) a Suecia; Finlandia e Bulgaria, cuxos gobernos, a pesar de ser aliados de Alemaña, opuxéronse ás deportacións.

Os xitanos foron tamén definidos como «asociais» polo seu modo de vida, ademais de ser considerados unha poboación híbrida, mestura de todos os sangues inferiores. En 1942 Himmler ordenou a deportación dos xitanos alemáns a Auschwitz. Calcúlase que unha terceira parte do millón de xitanos que vivían en Europa en 1939 morreron ao termo da guerra.

Mapa da deportación xitana 1939-1945

3.4. Balance da guerra.

A segunda guerra mundial afectou a todo o planeta. O conflito non foi unicamente un enfrontamento militar de forzas inimigas senón unha guerra total. A amplitude dos combates e bombardeos, o pillaxe dos países vencidos e das rexións ocupadas, as sabotaxes dos movementos de resistencia e a táctica de terra queimada para retardar o avance inimigo devastaron zonas considerables. O segundo conflito mundial ocasionou a morte a máis civís que militares, produto dos bombardeos aéreos sobre as cidades, o fame, a deportación e as masacres.

A segunda guerra mundial foi ademais un **conflito entre sistemas políticos**, entre os que se reclamaban dunha ideoloxía fascista e os antifascistas. Non foi unha loita entre nacións: franceses, belgas, holandeses, noruegueses, españois, croatas...

combateron á beira do exército nazi, na maioría dos casos por anti-comunismo; alemáns anti-nazis, italianos anti-fascistas e españois anti-franquistas combateron ás forzas do Eixo nos movementos de resistencia ou nos exércitos aliados. Non había posibilidades de entendemento de ningún tipo.

A guerra deixou a **Europa politicamente desorganizada** e nun estado de postración económica. En Europa occidental impulsouse un avance da democracia e os novos sistemas emerxentes convertéronse paulatinamente en democracias sociais. A Europa oriental e balcánica, a máis castigada pola guerra, viuse sometida á ocupación soviética que impuxo a transición cara ao establecemento de «democracias populares». En China, a retirada dos xaponeses deixou un país destruído e ao borde da guerra civil. Nas colonias de Asia e no mundo árabe desenvolveuse o nacionalismo, que precipitou a caída do poderío colonial europeo en Oriente Medio, a India, Indonesia e Indo-china.

O conflito provocou unha verdadeira **catástrofe demográfica**. Calcúlanse nuns cincuenta millóns o número de mortos, e en trinta millóns as persoas desprazadas durante o conflito. En 1945, a caída do Terceiro Reich liberou a millóns de prisioneiros de guerra e traballadores escravos encarcerados en Alemaña; ademais foron repatriados á forza uns cinco millóns de prisioneiros, refuxiados e militares rusos. O establecemento de novas fronteiras expulsou cara a Alemaña aos alemáns dos seus territorios de preguerra e dos anexionados nos anos trinta; outras poboacións ocuparon o seu lugar (polacos, checos...). A expansión da Unión Soviética cara ao oeste, especialmente a anexión dos países bálticos, foi acompañada do traslado dunha parte da súa poboación; ademais, Stalin ordenou a

País	Militares	Civiles	Total
URSS	8.700.000	18.300.000	27.000.000
China	1.324.000	10.000.000	11.324.000
Alemaña	3.250.000	3.810.000	7.060.000
Polonia	850.000	6.000.000	6.850.000
Xapón	1.300.000	700.000	2.000.000
Iugoslavia	300.000	1.400.000	1.706.000
Romanía	520.000	465.000	985.000
Francia	340.000	470.000	810.000
Hungría	-	-	750.000
Austria	380.000	145.000	525.000
Grecia	-	-	520.000
Estados Unidos	500.000	-	500.000
Italia	330.000	80.000	410.000
Checoslovaquia	-	-	400.000
Reino Unido	326.000	62.000	388.000
Países Baixos	198.000	12.000	210.000
Bélxica	76.000	12.000	88.000
Finlandia	-	-	84.000
Canadá	39.000	-	39.000
India	36.000	-	36.000
Australia	29.000	-	29.000
Albania	-	-	28.000
España	12.000	10.000	22.000
Bulgaria	19.000	2.000	21.000
Nova Zelandia	12.000	-	12.000
Noruega	-	-	10.262
África do norte	9.000	-	9.000
Luxemburgo	-	-	5.000
Dinamarca	4.000	-	4.000
Brasil	443	607	1.050
México	85	23	103
Total	-	-	61.820.315

deportación a Asia central de poboacións non eslavas acusadas de colaborar cos alemáns. Os desprazamentos de poboación continuaron durante a posguerra. As modificacións das fronteiras e as expulsións de minorías étnicas a raíz da configuración de novos estados e dos acordos de paz deron lugar a que cerca de trinta millóns de persoas deambularan polo continente, coa sensación de caos e incertidume.

A reconstrución de Europa, tendo en conta a inflación e o déficit financeiro dos Estados parecía difícil, con milleiros de persoas sen casa e moitas cidades, especialmente as alemás eran unha ruína.. Así que a intervención do Estado na reordenación da vida económica e social foi un elemento decisivo que marcou un cambio.

Víctimas mortais a partir de setembro de 1939

Tendo en conta que a conservación parcial da industria bélica en Gran Bretaña e Francia foi o punto de arranque do desenvolvemento europeo desde o momento en que se restableceron as comunicacións e se asegurou o abastecemento de materias primas e fontes de enerxía, e os Estados Unidos aportaron os recursos financeiros

A experiencia da guerra e a vontade de establecer un sistema que garantise a seguridade colectiva obrigou ás potencias aliadas a facer plans para cando acabase o conflito. A planificación dun novo sistema mundial fíxose a través dunha serie de **conferencias internacionais**. A primeira tivo lugar en agosto de 1941 coa firma da Carta Atlántica entre o primeiro ministro británico, Winston Churchill, e o presidente de Estados Unidos, Franklin D. Roosevelt. Pero as máis decisivas foron as realizadas en Ialta (febreiro de 1945) e Postdam (xullo de 1945), onde se fixaron as respectivas zonas de influencia de Estados Unidos e a Unión Soviética, o destino de Alemaña e as liñas xerais das novas fronteiras europeas.

Por outra banda, en xuño de 1945, na Conferencia de San Francisco, naceu a Organización das Nacións Unidas co obxectivo xeral de manter a paz e a seguridade entre as nacións e preservar ás xeracións futuras do azoute da guerra. A todo iso sumouse o inicio, en outubro de 1945, do Proceso de Nuremberg contra os máis altos dignatarios do Reich, que estableceu a noción esencial, imprescritible, de «crimes contra a humanidade».

4. A organización da paz. A ONU

4.1. A orixe da ONU

A Sociedade de Nacións fracasara no seu principal obxectivo: evitar a guerra; norteamericanos e ingleses intentaron coa Carta do Atlántico establecer as bases para unhas novas relacións internacionais. Deseñaron as liñas de actuación, obxectivos e estrutura interna dunha nova institución internacional, que o presidente americano Roosevelt consideraba como o único instrumento eficaz para que non se repetira unha guerra como a que se estaba dando. En Xaneiro de 1942, subscribiuse unha **«Declaración das Nacións Unidas»** por parte de 26 Estados aliados que loitaban contra as potencias do Eixe, na que se insistía na necesidade de establecer un novo sistema de cooperación internacional unha vez finalizado o conflito, que eliminara a ameaza de agresión e as diferencias sociais e económicas no mundo. Recibiu de maneira inmediata a adhesión de outros vinteún Estados e serviu de base de discusión da nova organización internacional que había de crearse definitivamente en 1945. Durante o ano 1943 fóronse perfilando os obxectivos da Organización e no 1944 comezouse a elaborar a nova estrutura institucional, que recibiu o impulso definitivo na Conferencia de Ialta onde se manifestaba

«Resolvemos o establecemento o antes posible, de acordo cos nosos aliados, dunha organización internacional xeral, para mante-la paz e a seguridade... Conviñemos que unha Conferencia das Nacións Unidas será convocada en San Francisco, Estados Unidos, o 25 de Abril de 1945, para prepara-la Carta da devandita Organización».

4.2. Principios que inspiraron a fundación da ONU

O 25 de Abril inaugurouse a **Conferencia de San Francisco** á que asistiron representantes de 50 Estados e que redactou nos meses seguintes a chamada Carta das Nacións Unidas e o Estatuto do Tribunal Internacional de Xustiza., nacendo oficialmente a Organización das Nacións Unidas (O.N.U.) o día 24 de Outubro dese ano.

Ten algunhas analoxías co texto do Pacto da Sociedade de Nacións, pero existe unha importante **diferencia** e é que agora se aspira máis a *recomendar* aos membros da Organización que a *impoñer* determinados comportamentos e accións. Non se prevé a retirada voluntaria de ningún membro e presenta unha vontade universalista. Por último, ao igual que a SDN, a ONU estableceuse como unha asociación internacional de Estados, o que exclúe a intervención nos asuntos internos dos seus membros.

Os **propósitos ou fins** proclamados pola ONU poden resumirse en:

- a) manter a paz e a seguridade internacionais.
- b) fomentar entre as nacións relacións de amizade, baseadas no respecto ao principio da igualdade de dereitos e a libre determinación dos pobos.
- c) desenvolvemento e estímulo dos dereitos e liberdades fundamentais das persoas.
- d) impulso da cooperación pacífica en cuestións económicas, sociais, culturais, educativas e sanitarias, servindo de lugar que harmonice os esforzos das nacións para o logro destes propósitos.

Os **principios** dos que se parte para conseguir estes propósitos son:

- a) A igualdade soberana de todos os seus membros.
- b) O cumprimento de todas as obrigas contraídas e recollidas na Carta.
- c) A resolución das súas controversias por medios pacíficos e sen poñer en perigo a paz, a seguridade e a xustiza.
- d) A abstención de recorrer á ameaza ou ao uso da forza contra a integridade territorial ou a independencia política de calquera Estado.
- e) A prestación de axuda á Organización en calquera acción que esta exerza.
- f) O apoio ao obxectivo da Organización para que os Estados non membros da mesma conduzan as súas relacións exteriores baixo os mesmos principios.
- g) A non intervención da Organización nos asuntos que son de xurisdicción interna dos Estados.

Por último, destaca a aspiración a integrar a tódolos Estados do mundo; no texto fundacional indícase textualmente:

«Poderán ser membros das Nacións Unidas todos os demais Estados amantes da paz que acepten as obrigas consignadas nesta Carta, e que, a xuízo da Organización, estean capacitados para cumprir-las devanditas obrigas e se atopen dispostos a facelo».

Establecíanse dúas categorías de membros: os fundadores (os 51 asinantes da Carta de San Francisco) e os outros membros que se foron incorporando en anos posteriores.

4.3. Estrutura da ONU e órganos de funcionamento.

A estrutura das Nacións Unidas é enormemente complexa e actualmente está sufrindo un proceso de reforma que aínda non rematou. Malia isto pódense distinguir dous niveis organizativos: por unha banda, os denominados **Órganos principais** e, por outra banda, o conxunto de institucións multilaterais e especializadas, chamadas **Órganos subsidiarios** e que forman o chamado *Sistema de Nacións Unidas*. Os principais son:

A **Asemblea Xeral**: Pertencen a ela todos os Estados membros e é un órgano de deliberación no que cada un dos estados ten dereito a un voto, e as súas decisións non teñen carácter vinculante para os estados afectados. Ao inicio de cada período de sesións a Asemblea elixe un novo presidente, que rota anualmente entre cinco grupos de Estados. As funcións principais da Asemblea son o exame e aprobación do presuposto da Organización, a elección dos membros non permanentes do Consello de Seguridade, os elixibles do Consello de Administración Fiduciaria e os do Consello Económico e Social. Nomea, a recomendación do Consello de Seguridade, ao Secretario Xeral, e pode adoptar medidas, incluído o emprego da forza, en caso de estar ameazada a paz. A Asemblea ten unha serie de comités permanentes de expertos e foi establecendo unha serie de programas de actuación como o PNUMA (Programas das Nacións Unidas para o Medio Ambiente), ACNUR (Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Refuxiados) ou a UNICEF (Fondo das Nacións Unidas para a Infancia).

O **Consello de Seguridade**: integrado orixinariamente por once membros, está formado na actualidade por 15 estados: cinco permanentes —República Popular de China, Estados Unidos, Francia, Reino Unido e Rusia— e dez non permanentes, elixidos pola Asemblea Xeral por un período de dous anos. A presidencia exerceuse de forma rotatoria polos representantes do Consello cada mes. Ao ser o órgano de deliberación e de adopción de resolucións máis importante, a cuestión do voto foi obxecto dun longo debate desde a creación da Organización. A priori cada membro ten un voto, pero nas decisións consideradas moi importantes requírese o voto afirmativo de nove membros entre os que deben estar incluídos, necesariamente, os dos cinco membros permanentes. Isto, na práctica, supón que estes cinco países teñen dereito de veto, e poden paralizar calquera resolución que non conveña aos seus intereses particulares.

A **Secretaría Xeral**: está formada polo Secretario Xeral e polos funcionarios da Organización. O Secretario Xeral elíxese a Asemblea Xeral a proposta do Consello de Seguridade, por un período de cinco anos, con posibilidade de reelección. Pode chamar a atención do Consello de Seguridade sobre calquera asunto que poida poñer en perigo a paz e a seguridade internacionais. Administra as operacións de mantemento da paz, presenta o presuposto bianual da Organización así como estudos relativos a problemas económicos,

demográficos ou de outra índole e actúa como mediador nas controversias internacionais. O labor de cada ano recóllese nunha *Memoria* que o Secretario presenta á Asemblea Xeral.

- **Consello Económico e Social:** é o órgano coordinador do labor económico e social das Nacións Unidas e dos organismos especializados. Está formado por 54 membros, dos que 18 son elixidos cada ano pola Asemblea Xeral por un período de tres anos. As decisións adóptanse por maioría simple e cada membro ten un voto. Coordina un amplo conxunto de comisións e organizacións entre as que destacan as Comisións Económicas rexionais e os seguintes organismos especializados: *OIT* (Oficina Internacional do Traballo) *FAO* (Organización das Nacións Unidas para a Agricultura e a Alimentación) *UNESCO* (Organización das Nacións Unidas para a Educación, a Ciencia e a Cultura) *OMS* (Organización Mundial da Saúde) o *Banco Mundial* e a *UPU* (Unión Postal Universal).
- **Tribunal Internacional de Xustiza:** é o órgano xudicial principal da Organización, ao que poden recorrer todos os seus membros. A xurisdicción do Tribunal esténdese a todos os litixios que os Estados lle sometan, a todos os asuntos estipulados na Carta das Nacións Unidas e aos Tratados e convenios vixentes.

Un elevado número de organismos especializados e de comisións completan o sistema das Nacións Unidas. Son os denominados *organismos subsidiarios*, que aínda xogando un papel relevante en cadansúa área, dependen dos órganos principais. Os máis importantes son:

a) Organismos de Cooperación económica:

F.M.I. (Fondo Monetario Internacional): para potencia-la expansión do comercio mundial.

B.I.R.D. (Banco Internacional de Desenvolvemento): proporcionar préstamos.

O.M.C. (Organización Mundial do Comercio) para a redución das tarifas aduaneiras

F.A.O. (Organización para a Alimentación e a Agricultura).

F.I.D.A. (Fondo Internacional de Desenvolvemento Agrícola)

b) Organismos en materia de Comunicacions:

U.P.U. (Unión Postal Universal), Unión Internacional de Telecomunicacións, Organización de Aviación Civil e a Organización Consultiva Marítima Internacional.

c) Organismos de Cooperación Técnica:

Organización Meteorolóxica Mundial e Organismo Internacional de Enerxía Atómica.

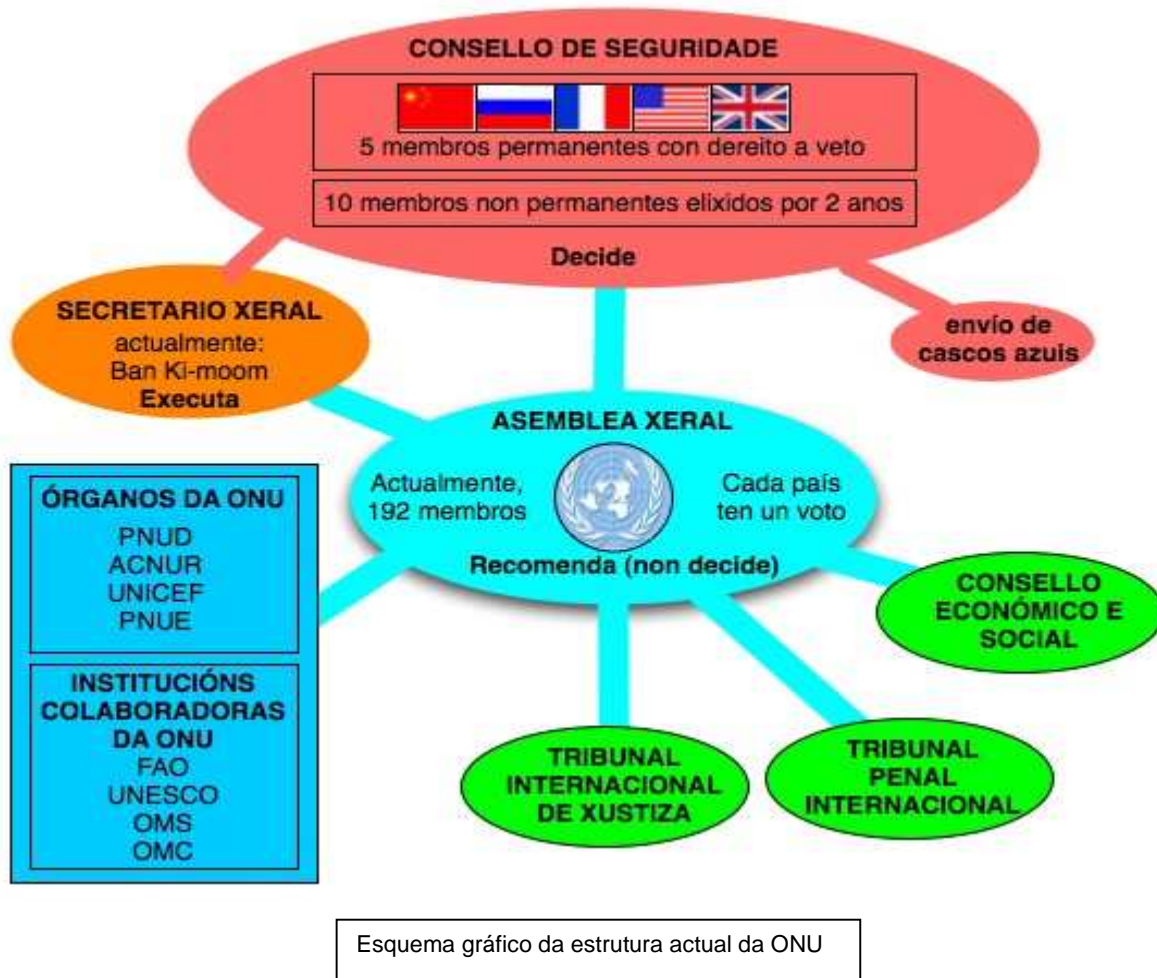
d) Organismos de Cooperación Social, Educativa, Científica e Sanitaria:

O.I.T. (Organización Internacional do Traballo)

U.N.E.S.C.O. (Organización das Nacións Unidas para a Educación, a Ciencia e a Cultura)

O.M.S. (Organización Mundial da Saúde)

Ao longo dos anos da súa existencia, a ONU levou a cabo unha serie de intervencións en diferentes campos: en conflitos armados, no proceso descolonizador, na promoción e defensa dos dereitos das persoas, cooperación científica entre estados e mediación xurídica entre membros para a delimitación territorial, etc.

4.4. Os Estados membros e a preponderancia dos «cinco grandes»

O proceso de constitución da ONU consagrou o protagonismo das **cinco grandes potencias** existentes daquela: o control do Consello de Seguridade por medio do dereito de veto foi a manifestación máis clara deste dominio. Pero as novas realidades sociais e económicas van impondo a necesidade de revisar os presupostos da organización. Hoxe en día forman parte da ONU a práctica totalidade dos países do mundo o que fai necesario reformular o seu funcionamento interno. O feito de que cada membro dispoña dun voto na Asemblea Xeral non significa igualdade. Por un lado as decisións máis transcendentais tómanse no Consello de Seguridade e nel os cinco membros permanentes impoñen o seu criterio á comunidade internacional.

Por outro lado, no plano financeiro a igualdade dos membros enténdese dunha maneira proporcional ao que aporte cada Estado membro, e isto é tamén determinante á hora de tomar decisións de transcendencia económica.

Por último, as decisións da Asemblea estímense como *recomendacións* aos Estados e isto fai que moitas actitudes teñan máis de propaganda que de auténticos

posicionamentos en política internacional (apróbanse resolucións sabendo que non se van aplicar).

E se os problemas na Asemblea son graves, moito máis o son os do Consello de Seguridade, auténtico escenario da toma de decisións. A súa composición non permite facer efectiva a acción da ONU, sendo os seus actuais cinco membros permanentes produto dunha herdanza histórica xa superada. Non están representadas grandes potencias económicas como Xapón e Alemaña e tampouco potencias rexionais tan destacadas como Brasil, Nixeria ou a India.

Ademais do cuestionamento do dereito de veto destes cinco países, hoxe en día está en revisión ata que punto os membros permanentes non foron os principais responsables do rearme, da militarización da sociedade internacional e da tensión entre as nacións, polo que cumpriría cuestiona-la súa pertenza a este organismo por atentar contra a paz e o desarme, un dos compromisos recollidos expresamente na Carta fundacional.

Nuremberg 1945 - destrución total

Enviei ao estranxeiro aos meus escuadróns da morte coa orde de matar sen piedade a todos os homes, mulleres e nenos de raza e lingua polaca. Só así teremos o *espazo vital* que necesitamos (...) O que vou facer en Polonia repetirase do mesmo xeito en Rusia.

Hitler aos seus colaboradores militares. 22 de agosto de 1939